

บทที่ 1

บทนำ

ศิลปะ คือ สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อแสดงออกซึ่งอารมณ์ความรู้สึก ความคิด ความงาม ศิลปะในกลุ่มงานศิลปกรรมไทยนั้นจัดเป็นองค์ความรู้ที่สืบทอดกันมาตั้งแต่โบราณกาลตั้งแต่ครั้งสมัยสุโขทัยเรื่อยมาถึงสมัยอยุธยา รัตนโกสินทร์ จวบจนถึงปัจจุบันเป็นการสืบทอดองค์ความรู้จากครูสู่ศิษย์ต่อเนื่องเป็นลำดับเรื่อยมาองค์ความรู้นี้มีการสั่งสอนมาความรู้เหล่านี้ผ่านการลองผิดลองถูก ปรับปรุงแก้ไขในเรื่องของ เทคนิคกระบวนการต่างๆรวมถึงวัสดุอุปกรณ์ที่นำมาใช้ความรู้เหล่านี้ถูกถ่ายทอดผ่านวิธีการจดบันทึกในตำราทางการช่างและบอกเล่าสอนสั่งกันมาขาดการจัดเก็บรวบรวม วิเคราะห์ และสรุปผล เป็นความรู้ทางวิชาการ ผู้วิจัยเห็นความสำคัญขององค์ความรู้ทางเชิงช่างไทยโบราณจึงเกิดความสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์กระบวนการช่างโบราณนี้ เพื่อนำมาทดลองปรับปรุงกระบวนการเหล่านี้ด้วยรูปแบบ กรรมวิธี และวัสดุที่มีความร่วมสมัยปัจจุบัน เพื่อการสร้างสรรค์งานที่แสดงอัตลักษณ์และพลังทางศิลปะไทยให้สืบเนื่องและพัฒนาต่อไป

1.ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

งานประติมากรรมไทยเป็นสื่อที่ใช้แสดงออกถึงเรื่องราวทางศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิตและยังใช้ในการประดับตกแต่งอาคารสถาปัตยกรรมทางศาสนาอีกด้วย โดยในอดีตงานประติมากรรมไทยมักใช้วัสดุที่เป็นปูน โลหะ ในการปั้นหล่อ เพื่อประดับตกแต่งอาคารทั้งภายใน-ภายนอกโดยเฉพาะงานปั้นปูนถือเป็นเอกลักษณ์ทางด้านศิลปกรรมและภูมิปัญญาของไทย ในการปั้นประดับตกแต่งนั้นนอกจากมิติแสง-เงา ที่เกิดจากมวลของวัตถุแล้ว ช่างไทยโบราณยังมีการตกแต่งสี ปิดทอง เพื่อให้ลวดลายตกแต่งเหล่านั้นสวยงามยิ่งขึ้น โดยการประดับตกแต่งงานประติมากรรมแยกลักษณะตามเทคนิคได้ดังนี้

1. การประดับด้วยวัสดุต่างๆ เช่น กระฉก กระเบื้อง เครื่องถ้วย ชามเซรามิค
2. การประดับด้วยการลงรักปิดทอง
3. การการระบายสีลวดลาย พบมากในงานช่างพื้นบ้าน
4. การประดับด้วยเทคนิคผสม เช่น การประดับกระฉกบางส่วน ปิดทองบางส่วน ระบายสีลวดลายบางส่วน

ในอดีตรูปแบบของการตกแต่งงานประติมากรรมไทยนั้น การปิดทอง การประดับกระจก การประดับด้วยเครื่องกระเบื้องหรืองานเซรามิกนั้นมักพบในงานช่างหลวงหรือในวัดที่มีการสนับสนุนโดยเจ้านายหรือบุคคลชั้นสูงส่วนการระบายสีงานประติมากรรมมักพบมากในบริเวณรอบนอกของศูนย์กลางอำนาจ เป็นการร่วมแรงศรัทธา ร่วมใจกันสร้างเพื่อพุทธบูชาโดยกลุ่มชาวบ้านและกลุ่มช่างพื้นบ้าน กระบวนการสร้างงานประติมากรรมที่มีการระบายสีนั้น ขั้นตอนการเตรียมสีที่จะใช้ระบายนั้น สีที่ใช้มักเป็นสีฝุ่นที่ได้จากธรรมชาติซึ่งมีข้อดีคือ ความคงทนของสีที่เวลาผ่านไปนานค่าของสียังไม่เปลี่ยนเนื่องด้วยตัวสีที่มาจากธรรมชาติทั้งสิ้น อาทิ สีแดงได้มาจากดินแดง สีเหลืองได้มาจากดินเหลือง รงค์ สีดำได้มาจากเขม่าควันไฟ เป็นต้น หากแต่ก็มีข้อเสียคือ ไม่สามารถทนต่อการทำปฏิกิริยาจากน้ำและความชื้นได้ เมื่อใช้สีระบายบนพื้นผิวที่ต้องการเสร็จแล้วหากถูกน้ำรดใส่หรือถูกฝนตกเซาะพื้นสีจะหลุด ชิมหรือลอกทำให้เกิดรอยต่างของชั้นสี ต่างจากในปัจจุบันที่สีบางประเภท เช่น สีน้ำมันหรือสีอะคริลิกที่ทนน้ำ เมื่อถูกน้ำรดใส่จะไม่หลุดร่อนประการสำคัญอีกประการคือ ขั้นตอนในการเตรียมสีเพื่อใช้ระบายมีขั้นตอนมากและสีจากธรรมชาติปัจจุบันหายากและมีราคาแพง ประกอบกับในปัจจุบันมีเทคโนโลยีในการผลิตสีที่มีคุณสมบัติคล้ายกับคุณสมบัติที่ได้จากสีฝุ่นธรรมชาติแบบโบราณของไทยอีกทั้งยังหาง่ายราคาไม่แพงและง่ายแก่การนำมาใช้

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเล็งเห็นว่ากระบวนการระบายสีในงานประติมากรรมมีขั้นตอนการใช้วัสดุและกระบวนการที่น่าสนใจ น่าศึกษา พัฒนาต่อยอดได้ อีกทั้งยังไม่มีผู้ใดเคยศึกษาวิจัยและบันทึกผลไว้ในรูปแบบเอกสารรายงานวิจัยมาก่อน การวิจัยนี้ยังเป็นการช่วยอนุรักษ์องค์ความรู้ทางงานช่างไทยโบราณไว้ โดยผู้วิจัยเลือกวิจัยผลงานศิลปกรรมของวัดเนินเกษม ในเขตอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี ด้วยว่าวัดเนินเกษมนี้อยู่ใกล้กรุงเทพฯ เหมาะกับการเดินทางเพื่อไปเก็บข้อมูลและเก็บผลการทดลอง(ซึ่งต้องอาศัยการเดินทางไปบ่อยเพื่อสังเกตการเปลี่ยนแปลง) วัดเนินเกษมเป็นวัดที่สร้างขึ้นด้วยรูปแบบศิลปกรรมแบบรัตนโกสินทร์ที่มีงานประติมากรรมระบายสีคงเหลือให้ศึกษามากและเป็นผลงานของช่างในสกุลช่างพื้นบ้านตรงตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา โดยงานส่วนใหญ่ยังไม่ถูกซ่อมแซมโดยฝีมือช่างปัจจุบันซึ่งวัดอื่นโดยมากผลงานมักได้รับการซ่อมแซมด้วยฝีมือช่างและวัสดุสมัยใหม่ทำให้รูปแบบงานแบบเก่าเปลี่ยนแปลงไป งานประติมากรรมที่วัดนี้ใช้เทคนิคการปั้นปูนประกอบการระบายสีตกแต่งน่าสนใจว่าบางส่วนของงานปั้นปูนเป็นการปั้นเพียงโครงสร้างใหญ่ๆแล้ววาดลวดลายลงไปเพื่อลอกให้เกิดมิติในงาน บางส่วนมีการใช้สีวาด ระบายทดแทนการประดับด้วยวัสดุที่มีราคาแพง อาทิ ระบายสีเหลืองแทนการปิดทอง แต้มสีน้ำเงินหรือสีเขียวแทนการประดับกระจก เป็นต้น กระบวนการเยี่ยงนี้เป็นไปเพราะวัดมิได้มีการสนับสนุนจากเจ้านายหรือผู้มีฐานะแต่ชาวบ้านร่วมกันเป็นผู้อุปถัมภ์ค้ำชูพุทธสถานแห่งนี้ด้วยแรงจิตศรัทธาตามกำลังของตนอันเป็นผลให้รูปแบบงานศิลปกรรมแม้ไม่มีความวิจิตร

งดงามแบบงานช่างหลวงแต่ก็เต็มไปด้วยพลังแห่งสุนทรีย์ ความงาม ภูมิปัญญาของช่างในการแก้ปัญหาต่อข้อจำกัดต่างๆ และข้อสำคัญผลงานกลับเต็มไปด้วยพลังแห่งความศรัทธาของชุมชนที่มีต่อพระพุทธศาสนา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยทำการศึกษาของเดิมเพื่อนำมาเปรียบเทียบและทดลอง วิเคราะห์เพื่อหาวัสดุสมัยใหม่มาใช้ทดแทนของเดิม กรณีศึกษาและทดลองที่ วัดเนินเกษม อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี โดยทำการทดลองปรับเปลี่ยนวัสดุและเก็บบันทึกผลที่ได้มาวิเคราะห์แล้วนำองค์ความรู้ที่ได้มาบันทึกผลไว้อย่างเป็นระบบพร้อมกับการนำเสนอในรูปแบบของเอกสารทางวิชาการ ซึ่งเป็นการง่ายแก่บุคลากรในสาขาศิลปกรรมไทยรวมทั้งนักศึกษาศิลปะและผู้สนใจ เพื่อนำองค์ความรู้เหล่านี้ไปใช้ประโยชน์ โดยผู้วิจัยเห็นว่าจะเกิดประโยชน์ทั้งในทางอนุรักษ์และพัฒนา สร้างสรรค์ต่อยอดองค์ความรู้ที่ได้จากบรรพบุรุษไทยแต่โบราณและเป็นการลดต้นทุนเนื่องจากสีที่เลือกมาใช้ทดลองหาได้จากร้านค้าสีทั่วไป ราคาไม่แพงแต่มีคุณสมบัติที่ดีเหมาะแก่การสร้างสรรคผลงาน เป็นการประหยัดเวลาและขั้นตอนในการทำงานอีกทั้งเป็นการลดการใช้วัสดุที่ทำจากธรรมชาติซึ่งหาได้ยากในปัจจุบัน

2. วัตถุประสงค์ของการศึกษา

- 2.1 ศึกษาวิเคราะห์เทคนิคและกระบวนการระบายสีงานประติมากรรมไทยพื้นบ้าน วัดเนินเกษม เขตอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี
- 2.2 ทดลองประยุกต์วิธีการนำวัสดุสมัยใหม่ใช้ทดแทนนำมาเปรียบเทียบและบันทึกผลไว้อย่างเป็นระบบในรูปแบบเอกสารวิชาการ
- 2.3 สร้างเครือข่ายในด้านการอนุรักษ์สืบสานพัฒนาต่อยอดกลวิธีการช่างไทยและทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมระหว่างมหาวิทยาลัยกับองค์กรภายนอก

3. สมมติฐานของการศึกษา

วัสดุที่มีอยู่ในปัจจุบันมีคุณสมบัติแตกต่างกัน สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อทดแทน วัสดุแบบโบราณได้โดยจำเป็นต้องทดลอง วิเคราะห์ คุณสมบัติ ข้อเหมือน ข้อแตกต่างของวัสดุแต่ละชนิดเพื่อเปรียบเทียบหาผลสรุปที่เหมาะสมที่สุดในการนำมาใช้ทดแทนและนำผลการทดลองนี้มาบันทึกผลและเผยแพร่ในรูปแบบของเอกสารทางวิชาการ

4. ขอบเขตการศึกษา

การวิจัยเพื่อศึกษากระบวนการและทดลองการใช้วัสดุสมัยใหม่ทดแทนกระบวนการและวัสดุแบบโบราณครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตไว้ดังนี้ คือ เป็นการศึกษากระบวนการระบายสีงานประติมากรรมไทยแบบพื้นบ้านในเขตอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรีและทดลองการใช้วัสดุสมัยใหม่ทดแทนกระบวนการและวัสดุแบบโบราณ ๕ ตัวอย่าง โดยเป็นการศึกษางานประติมากรรมที่อยู่ภายนอกอาคารเพราะต้องทนกับสภาพความเปลี่ยนแปลงของอากาศและทดลองใช้วัสดุสมัยใหม่เพื่อทดสอบคุณสมบัติของวัสดุแต่ละประเภทในเรื่องของการซึมซับ ค่าความสด ความแปรเปลี่ยน ความคงทนต่อการขีดจางต่อแสง คุณสมบัติในเรื่องของความเงาและความต้าน ความคงทนของผิวสัมผัส การทับซ้อนกันของสี ความคงทนต่อความร้อน ความชื้นและฝน

การทดลองครั้งนี้ผู้วิจัยใช้เวลาเก็บข้อมูลของผลการทดลองตามกรอบระยะเวลาที่ทำการวิจัยและขอสรุปผลคุณสมบัติด้านความคงทนตามกรอบระยะเวลาของการทำวิจัย

5. นิยามศัพท์เฉพาะ

เทคนิค = technique หมายถึง ศิลปะและวิธีการในการปฏิบัติเกี่ยวกับวิชาการต่างๆ

กระบวนการ = process หมายถึง ปรากฏการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอย่างมีระเบียบ ไปสู่ผลอย่างหนึ่ง กรรมวิธีหรือลำดับการกระทำซึ่งดำเนินต่อเนื่องกันไปจนสำเร็จลง ณ ระดับหนึ่ง

สีฝุ่น = tempera หมายถึง สีที่ใช้ในการเขียนภาพ แห้งง่ายมีลักษณะเป็นผงฝุ่น ก่อนนำมาใช้ต้องผ่านขั้นตอนการเตรียมสี ภาษาช่างไทยโบราณ เรียกว่า การปรุงสี ซึ่งประกอบด้วยรงควัตถุผสมกับของเหลวที่เป็นตัวเชื่อม อาทิเช่น ในแบบอย่างไทยนิยมใช้น้ำกาวกระถิน แบบอย่างตะวันตกจะใช้ไข่แดงหรือสารที่เป็นตัวเชื่อม เป็นต้น

เนื้อหา = Content หมายถึง ส่วนที่เป็นการแสดงออกอันเป็นผลที่เกิดจากโครงสร้างทางวัตถุ ลักษณะนามธรรมที่แสดงออกทางศิลปะในแบบต่างๆ อาทิ ความหมายทางพุทธศาสนา การเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป ความไม่เที่ยง สัจธรรมในธรรมชาติ เป็นต้น

รูปแบบ = Style หมายถึง แบบอย่าง แนวทางและลักษณะเฉพาะของศิลปะอย่างนั้นๆ

6. ขั้นตอนและวิธีการศึกษา

การดำเนินงานครั้งนี้ ผู้วิจัยแบ่งงานอย่างเป็นขั้นตอน สรุปโดยสังเขปดังนี้

6.1 คำนวณค่าเอกสารและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบ วัสดุอุปกรณ์ ขั้นตอน กระบวนการ ระบายสี จากตำราและจากคำบอกเล่าที่ได้จากผู้เชี่ยวชาญจากหลายแหล่งเพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบ

6.2 สืบค้นและเก็บข้อมูล ภาพถ่ายจากสถานที่จริง วิเคราะห์ เปรียบเทียบ และบันทึกผลที่ได้จากการศึกษา

6.3 ทดลองใช้วัสดุและกรรมวิธีแบบเดิมและบันทึกผลที่ได้รับ

6.4 ทดลองใช้วัสดุทดแทนโดยเริ่มตั้งแต่ขั้นตอนการเตรียมวัสดุ ทดลองใช้ปฏิบัติงานและบันทึกผลที่ได้ โดยนำวัสดุที่ใช้ทดแทนมาทดลองปรุงสูตรผสมและเปรียบเทียบคุณลักษณะ เพื่อวิเคราะห์หาวัสดุและส่วนผสมที่ดีที่สุดในการนำมาใช้ทดแทน

6.5 นำวัสดุที่เหมาะสมจากการทดลองมาใช้กับงานปูนปั้นบริเวณพระอุโบสถ วัดเนินเกษม อำเภอบางปะเม้า จังหวัดสุพรรณบุรี เพื่อทดสอบและเก็บข้อมูลผลการทดลองในสภาพภูมิอากาศและตัวแปรต่างๆ จากสถานที่จริง

6.6 วิเคราะห์เปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ที่ได้จากวัสดุแต่ละชนิด โดยวิเคราะห์จากคุณลักษณะของสีที่ใช้ระบาย การซึมซับของสี ความสด ค่าของสีที่ระบายลงไป การคงทนต่อสภาพความชื้นแสงแดด และฝน

6.7 สรุปผลการวิจัยและจัดทำเป็นรูปเล่มสมบูรณ์

7. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

7.1 เป็นการอนุรักษ์และสืบสานองค์ความรู้เรื่อง การช่าง การระบายสีงานประติมากรรมแบบพื้นบ้านของบรรพบุรุษไทยและเผยแพร่ให้แก่นักศึกษาสายศิลปะไทยหรือบุคคลผู้สนใจ

7.2 เกิดองค์ความรู้ที่นำไปสู่การใช้วัสดุทดแทน ที่ทำได้ง่าย สะดวก และประหยัดกว่า

7.3 เป็นการลดต้นทุนและระยะเวลาในการทำงานให้แก่กลุ่มการช่างศิลปกรรมไทยเพื่อนำไปใช้ในการประกอบวิชาชีพ

7.4 ช่วยลดการใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติบางชนิดซึ่งปัจจุบันหายากและมีราคาแพง

7.5 เป็นการจัดเก็บรวบรวมองค์ความรู้ทางการช่างไทย และสรุปผลการทดลอง ไว้อย่างเป็นระบบในรูปแบบของเอกสารวิชาการ

7.6 สร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ในด้านการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมระหว่างมหาวิทยาลัยกับองค์กรภายนอก